

Володимир КОМАР

СХІДНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ 1918–1921 рр.: ВІД ФЕДЕРАЛІЗМУ ДО ПРОМЕТЕЇЗМУ

Стаття присвячена дослідженню східного напрямку зовнішньої політики відродженої Польської держави, розглянуто діяльність польської військової та цивільної адміністрації на окупованих територіях, проаналізовано польсько-українські взаємини.

Ключові слова: *федераційна концепція, Східна Галичина, Варшавська угода, прометеїзм.*

Завершення Першої світової війни позначилося розпадом великих імперій: Російської, Австро-Угорської, Німецької та Османської. На “руїнах” монархій Романових і Габсбургів утворилися, зокрема, Українська Народна Республіка (УНР) і Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). У післяреволюційний період в басейні Балтійського моря були створені незалежні держави: Фінляндія – 6 грудня 1917 р., Литва – 16 лютого 1918 р., Естонія – 24 лютого 1918 р., Латвія – 18 листопада 1918 р., Білорусь – 25 березня 1918 р.¹ У Чорноморсько-Каспійському регіоні проголосили незалежність: Крим – 16 грудня 1917 р., УНР – 22 січня 1918 р., Північний Кавказ – 11 травня 1918 р., Грузія – 26 травня 1918 р., Вірменія – 28 травня 1918 р., Азербайджан – 28 травня 1918 р., Дон – 15 вересня 1918 р. і Кубань – 5 грудня 1918 р.² У цей період добивалися незалежності народи Середньої Азії, кримські та поволзькі татари.

Проблема, означена в назві статті, так чи інакше була вже предметом дослідження. Сучасна українська історіографія згаданої тематики представлена окремими працями³. Польські історики впродовж останніх років не залишають поза увагою дослідження політичної візії Юзефа Пілсудського і його курсу східної політики Польщі⁴. Російська історіографія обґрунтовано подається у розвідці Тетяни Симонової⁵. У запропонованій автором статті вважаємо за доцільне розглянути проблему східної політики Польщі через призму реалізації її геополітичних концепцій щодо національно-державних формувань, що утворилися на постімперському просторі Росії у післяреволюційний період.

Відродження незалежної Польської республіки 11 листопада 1918 р. позначилося її активними кроками у східному напрямку зовнішньої політики, в основу якої була покладена так звана федераційна концепція, створена ще перед війною у середовищі ідейних соратників Ю. Пілсудського. Прихильниками цієї політичної концепції виступали також польські ліві партії – Польська партія соціалістична (ППС) і Польське стронніцтво людове “Визволене”, причому вони прагнули добитися поставленої мети мирним шляхом. Концепція федералізму

була спрямована на розчленування імперії Романових за національними ознаками і утворення на її основі незалежних держав, які передбачалося з'єднати з Польщею на умовах федерації. Фактично йшлося про відновлення геополітичної конструкції на зразок давньої Речі Посполитої, могутність якої зростала за рахунок білоруських, литовських і українських земель. Для Ю. Пілсудського федералізм виступав знаряддям відновлення великодержавного статусу Польщі, яка повинна була перехопити в Росії пріоритетну роль у регіоні Східної Європи: “Ми повинні бути господарями не лише в себе дома, а й у всій державі царя”⁶. Польський державний інтерес полягав, насамперед, у тому, щоб раз і назавжди позбутися небезпечного російського сусідства, відгородившись буферною зоною напівзалежних від Польщі держав, які постали б на просторі від Балтійського до Чорного морів.

Інші погляди сповідував Роман Дмовський – головний ідеолог і найвпливовіша фігура в середовищі польських національних демократів (ендеків). Згідно з його концепцією інкорпорації, вважалося доцільним приєднати до Польщі всі території, на яких була етнічна перевага поляків або відчувалася їх економічна і культурна домінація. Тобто в кордонах Польської держави мала опинитися Литва, частина Білорусі разом з Мінськом, Полісся, Волинь і Поділля. Решту спірних територій вирішено віддати Росії⁷.

Поза всякими дискусіями в Польщі була справа приналежності Східної Галичини. Незважаючи на те, що її населяли переважно українці, які 13 листопада 1918 р. проголосили утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), пілсудчики та ендеки продовжували вважати Галичину інтегрованою частиною Польської держави. Польсько-українська війна, що розпочалася ще під час боїв за Львів 1 листопада 1918 р., стала першим кроком у реалізації східної політики відродженої Польської республіки.

Польським великодержавним концепціям протистояла ідея всесвітньої революції, носієм якої була радянська Росія. У світлі сповідуваної нею на той час теорії світової соціалістичної революції більшовики були переконані в необхідності утримання під своєю владою національних окраїн, особливо західних, оскільки тільки через їх територію можна було пробитися до європейського пролетаріату й успішно завершити розпочату ними в жовтні 1917 р. справу соціалістичної революції⁸. Особливого значення у зв'язку з цим набували для Кремля території України й Білорусі, де місцеві політичні еліти вели будівництво національних держав. Тому більшовики не зупинялися ні перед чим, навіть військовими діями, щоб встановити на цих територіях радянську владу.

14 листопада 1918 р. Ю. Пілсудський обійняв цивільну і військову владу в Польській державі. Стратегічна мета польської східної політики була задекларована ним у 1919 р. представникам англійського уряду, які наполягали на підписанні мирного договору з більшовицькою Росією⁹. Насамперед, Ю. Пілсудський хотів відновити історичну справедливість, повернувши кордони Польщі з Росією до лінії першого розподілу Речі Посполитої 1772 р. У своїй східній політиці маршал Ю. Пілсудський продовжив традиції польських повстанців XIX ст., гаслом яких була боротьба “За нашу і вашу свободу!”. Справою честі свого життя він вважав,

як свідчать його виступи з першої половини лютого 1920 р., “...визволення народів, з якими разом терпіли під гнітом російського царизму”¹⁰.

Перші практичні кроки щодо реалізації концепції федералізму Польщі були зроблені весною 1919 р. У боях з полками Червоної армії 22 квітня 1919 р. армія Ю. Пілсудського зайняла столицю Литви – Вільнюс. У відразу ж виданому зверненні “До жителів колишнього Великого князівства Литовського” Начальник держави гарантував місцевим жителям вирішення національних і релігійних проблем без польського втручання¹¹. Відозва Ю. Пілсудського була покликана переконати литовців і білорусів у необхідності шукати підтримку в федерації з Польщею для спільних дій проти більшовицької Росії.

Керівництво Литовської республіки, що на той час базувалося в Ковно, негативно сприйняло польські спроби відродження Речі Посполитої “обох народів”. Не вдалося полякам і створити литовський уряд у Вільні на чолі з М. Ромером¹². На перешкоді реалізації федераційної програми була також позиція молоді литовської інтелігенції й місцевого католицького духовенства. Поділяємо думку К. Григайтиса, що причинами зростаючого польсько-литовського антагонізму було зміцнення польської, а також литовської національної свідомості¹³. Національні еліти Литви бажали самостійно творити незалежну державу.

Найслабшим серед народів між Балтикою і Чорним морем, на думку керівництва Польської республіки, був білоруський. Реалізуючи концепцію федералізму на білоруських землях, польський уряд не наважився надати право самоврядування білорусам, а опирався на місцевих поляків і новостворений за їх участю Цивільний уряд східних земель (ЦУСЗ). Території Віленської і Гродненської губерній мали залишатися у сфері впливу місцевого польського населення¹⁴. В той же час у губерніях з незначними вкрапленнями польського елементу підтримувався білоруський національний рух. Скептично оцінюючи можливість створення білоруської держави, Генеральний штаб Польщі в липні 1919 р. розробив проєкт утворення автономного округу в складі Мінської і Могильовської земель, який повинен був стати “білоруським П’ємонт” і увійти до федерації з Польщею. Всі території на захід від автономного округу мали інтегруватися до складу Польської держави.

Білоруська Народна Республіка (БНР) була проголошена незалежною державою 25 березня 1918 р. До її складу приєднувалися Могильовська, Мінська, Вітебська губернії, білоруські етнічні частини Гродненської, Віленської, Смоленської, Чернігівської губерній. У цей час з білоруського боку зросло число прихильників федерації з Польщею. Представники багатьох білоруських партій різного спрямування наполегливо добивалися союзу з Польщею на федераційній основі, гарантій широкої політичної автономії та належних умов розвитку білоруської національної культури¹⁵.

Після захоплення поляками Мінська 8 серпня 1919 р. Ю. Пілсудський відмовився визнати Раду й уряд БНР¹⁶. Начальник держави обмежився лише наданням білоруським діячам повноважень в органах місцевого самоврядування, щоб вони могли опікуватися культурними й освітніми проблемами свого народу. Політика польської влади щодо Білорусі залишила по собі гіркоту образ і розчарувань. Поляки розглядали білоруські землі лише як свої “східні крес”, – з гіркотою згадував один із лідерів Ради БНР – Б. Тарашкевич¹⁷.

Пропольський характер білоруських симпатій невдовзі змінився на протилежний. Цьому сприяла діяльність польської військової і цивільної адміністрації на окупованих територіях. Політика ЦУСЗ більше відповідала концепціям польських національних демократів¹⁸. Тут відносини будувалися в рамках стереотипів, що історично склалися в минулому: "...поляк – пан, білорус – хлоп (селянин – *В.К.*)"¹⁹. Така політика найбільше відповідала сподіванням більшовиків і впливала краще за всяку антипольську пропаганду й агітацію. В результаті цього Тимчасовий революційний робітничо-селянський уряд у маніфесті, опублікованому 1 січня 1919 р., проголосив Білоруську Радянську Соціалістичну Республіку (БССР).

Політичні відносини між Польською республікою та УНР від часу їх утворення еволюціонували від взаємного військового протистояння до укладення союзницьких договорів. Вже на початку червня 1919 р., – як згадував у своїх мемуарах прем'єр-міністр УНР Ісак Мазепа, – стратегічна ситуація на українському фронті склалася так, що з півночі та сходу проти армії УНР наступали більшовики, а із заходу, захопивши Галичину і частину Волині, поляки²⁰. Внаслідок переходу Української Галицької Армії (УГА) на бік генерала А. Денікіна, армія УНР "...знесилена, здесяткована тифом, гола і боса, відступала..."²¹. Насувалася грізна небезпека для оточення армії УНР денікінцями та її повного знищення.

У таких умовах делегація уряду УНР розпочала переговори з поляками. 30 жовтня 1919 р. Ю. Пілсудський признався голові Української дипломатичної місії, міністрові закордонних справ УНР Андрію Лівичькому, що довго чекав на цю зустріч. Начальник держави однозначно висловився за визнання незалежної України. При цьому він зауважив, що змушений брати до уваги думки впливових польських кіл, серед яких українська справа є непопулярною. Іншою перешкодою, на його переконання, була позиція Антанти, яка продовжувала підтримувати реставрацію монархічної самодержавної Росії. У закордонній пресі на той час зазначалося, що армії отамана С. Петлюри вже не існує, що вона розбита й ліквідована. На цих відомостях Антанта будувала свою оцінку подій в Україні, вважаючи, що там відбувається збройне протистояння лише між двома ворожими силами: денікінцями й більшовиками²².

Головною перешкодою для вироблення спільної польсько-української позиції була справа Східної Галичини. Польська делегація наполягала на приналежності цих земель до Польщі. А. Лівичький, діставши від отамана С. Петлюри широкі повноваження у прийнятті рішень, спочатку не наважився на поступки польській стороні. Але повернувшись в Україну, він самостійно переконався у катастрофічній ситуації, що склалася: рештки Дієвої армії УНР відступали на північ, а місцеперебування уряду було невідомим²³. Для прийняття узгодженого, виваженого рішення А. Лівичький провів консультації за участю членів Директорії УНР Ф. Швеця та А. Макаренка, а також керівника міністерства закордонних справ Західної Облaсті УНР В. Старосольського. Всі присутні на нараді погодилися на підписання угоди з Польщею, навіть шляхом значних територіальних поступок²⁴. Вже у грудні, повернувшись до Варшави, А. Лівичький від імені Української дипломатичної місії погодився на розмежування між Польщею і УНР вздовж лінії від Чорного моря до Дністра й Збруча. Тоді ж відбувся перший парад польських військ, який приймали спільно Ю. Пілсудський і С. Петлюра. А в ніч з 8 на 9 грудня 1919 р. вони роз-

мовляли вісім годин. Підвалини польсько-українського військового союзу, за що пізніше було критиковано С. Петлюру, були закладені вже в той час.

22 квітня 1920 р. укладено Варшавську угоду, в якій відбулося визнання України Польщею і надавалася допомога в боротьбі за визволення українських земель від більшовиків. Верховною владою УНР визнано Директорію на чолі з отаманом С. Петлюрою і спільний кордон з УНР. Поступки Польщі в питанні Східної Галичини С. Петлюра вважав вимушеним, тактичним кроком. Польсько-українська військова конвенція була підписана 24 квітня 1920 р. і стала інтегрованою частиною угоди²⁵.

Фінансовий польсько-український договір від 9 серпня 1920 р. встановлював, що на видатки цивільної адміністрації УНР уряд Речі Посполитої виділить позику в розмірі 25 млн польських марок щомісячно²⁶. Решту 50 млн потрібно було покривати з власних джерел фінансування.

Влада II Речі Посполитої виконувала союзницькі обов'язки перед Україною і на міжнародній арені. За допомогою дипломатичних заходів було проведено низку акцій, які передбачали визнання УНР іншими державами. Фінляндія, завдяки старанням Ю. Пілсудського, однією з перших визнала незалежну Україну і уряд УНР на чолі з отаманом С. Петлюрою²⁷. Це відбулося у відповідності акту 9 серпня 1918 р.²⁸ Із рапорту в. о. Голови НДМ УНР у Парижі М. Шумицького Міністру закордонних справ А. Ніковському довідуємося про юридичне визнання Аргентиною незалежності України²⁹. Налагодження українсько-румунських відносин відбувалося на підставі міждержавної угоди від серпня 1919 р., в якій була виражена воля УНР у досягненні порозуміння з Польщею. Польське посольство у Вашингтоні рапортувало у департамент США про угоду, підписану у Варшаві з С. Петлюрою й визнання незалежності України Польщею, сподіваючись на відповідну підтримку з боку уряду США³⁰. Після підписання Варшавської угоди у всіх важливих європейських державах знаходилися посольства або місії України.

Правове, фінансове і дипломатичне забезпечення польсько-українського договору, названого пізніше “союзом Пілсудський – Петлюра”, відбувалося майже одночасно зі спільним антибільшовицьким походом на Київ, який розпочався 25 квітня 1920 р. під гаслом польських повстанців XIX ст.: “За нашу і вашу свободу”³¹. Протягом короткої, але дуже успішної військової кампанії від більшовиків було звільнено значну частину Правобережної України включно з Києвом.

В умовах неприйняття польської присутності в Україні розпочався такий же стрімкий, як травнева офензива союзних польсько-українських військ, контрнаступ Червоної армії. Вже в середині липня 1920 р., опинившись під Варшавою, більшовицькі війська загрожували не лише Польщі, а й державам всієї Західної Європи. Тепер вже багато залежало від позиції отамана С. Петлюри, який на чолі війська УНР стримував наступ більшовиків на Галичину. Після того, як Червона Армія завдала польсько-українським військам відчутного і не менш стрімкого удару, у відповідь було застосовано більшовицьку пропагандистську машину для створення ілюзії, начебто злочинний і легковажний польський уряд не хоче миру³². Л. Троцький був нещирим у своїх намірах, коли заявляв своїм солдатам, що ніщо не загрожує безпеці Польщі. Насправді, у цій ситуації більшовицький уряд вбачав сприятливий момент для реалізації плану експорту революції в Європу.

Стійкість і героїзм армії УНР, яка зупинила просування 1-ї Кінної армії С. Будьонного до Варшави, дали можливість польським військам під керівництвом Ю. Пілсудського успішно завершити “чудо над Віслою”³³. Польща була врятована, але кампанія 1920 р. переконала польське керівництво у непосильності поставлених завдань, що ледве не закінчилися втратою національної незалежності.

У той складний для польської державності час стало зрозуміло, що федераційні плани зазнали поразки³⁴. Незважаючи на це, більшість пілсудчиків разом із самим Ю. Пілсудським підкреслювали тимчасовість встановлення рівноваги у відносинах із Радянською Росією й наполягали на постійній бойовій готовності з боку Польщі³⁵. Вони не відмовлялися від основних принципів у східній політиці держави, які становили основу федераційної ідеї. На її базі формувалася інша концепція, яка згодом була названа “прометеївською”.

Гроно талановитих політиків і публіцистів, які об’єдналися в редакції створеного в серпні 1920 р. часопису “Пшимеже”³⁶, були покликані модернізувати концепцію східної політики Польщі. Головним редактором газети став В. Вакар, а його заступником Т. Голувко, що був довіреною особою Ю. Пілсудського.

У передовиці першого номера газети “Пшимеже” В. Вакар зауважив, що часопис має служити ідеї політичного зближення так званих “нових народів”³⁷. До них, на переконання автора, відносилися “поневолені” Росією: фіни, естонці, литовці, білоруси, українці, кримські татари, кубанські козаки, грузини, азербайджанці, представники гірських народів Північного Кавказу.

Незважаючи на крах Російської імперії, вважалося, що з приходом більшовиків вона не перестала існувати, а трансформувалася в радянську імперію, в якій неросійські народи зазнавали національного і соціального гноблення. В. Вакар звертав увагу прихильників соціалізму на Заході, що в Росії під прикриттям соціалістичної ідеології відбувається спроба відновлення передвоєнної імперії, яка загрожує втратою незалежності не лише Польщі, а й Литві, Латвії, Фінляндії, Чехо-Словаччині і Югославії³⁸.

Більшовицькій ідеології, заснованій на диктатурі однієї партії й однієї соціальної верстви – пролетаріату, польські публіцисти пропонували протиставити “ідею свободи народів”³⁹, що була задекларована у відомих “14 пунктах” президента США В. Вілсона. Незалежність народів на окраїнах II Речі Посполитої мала стати запорукою її зовнішньої безпеки.

На початку 1921 р. у Варшаві редакторами часопису “Пшимеже” було офіційно проголошено утворення політичної організації “Союз зближення відроджених народів”⁴⁰, яка об’єднала представників антирадянської еміграції неросійських народів колишньої царської Росії. Статут цього товариства було затверджено 10 січня 1921 р., в якому зокрема зазначалося про культурне та економічне зближення прибалтійських і причорноморських народів⁴¹. Т. Голувко залишався вірним тим принципам, що “...незалежність Польщі не можна уявити без незалежності Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії, України і Білорусі. Незалежність Польщі є одним із проявів того глибокого процесу, який відбувається в Європі – визволення народів з політичної неволі. Якщо Польща залишиться самотньою, якщо інші держави, які виникли на руїнах царської Росії не зможуть самоствердитися, то її чекає сумне майбутнє”⁴².

У середині 1921 р. наступила криза в діяльності СЗВН. Вона стала наслідком призначення К. Скірмунта міністром закордонних справ Польщі. Він був дипломатом, що активно працював у Польському національному комітеті в Парижі на чолі з Р. Дмовським⁴³. Зрозуміло, що польські національні демократи (ендеки), пропагуючи ідею інкорпорації, не поділяли федераційних поглядів пілсудчиків і вважали їх утопічними. Натомість були переконані в тому, що налагодження дружніх польсько-радянських відносин відповідає інтересам II Речі Посполитої.

Отже, ідея федералізму, завдяки діяльності соратників Ю. Пілсудського, стала федераційною програмою і справила величезний вплив на східну політику Польської республіки 1918–1921 рр. Основна увага в реалізації федераційної концепції була зосереджена на Литві, Білорусі й Україні, в союзі з якими Польща намагалася утвердити свою гегемонію в Східній Європі. Українське питання стало пріоритетним у східній політиці Польської держави й у федераційній концепції зокрема. Ризький договір 1921 р. між Польщею і радянськими республіками засвідчив поразку федераційної концепції. Парадоксально, що провал планів Ю. Пілсудського означав реалізацію концепції його головного антагоніста – Р. Дмовського, який, керуючись політичним раціоналізмом, вважав, що кордони незалежної Польщі сформуються, значною мірою, незалежно від волі поляків. Підписання Ризького договору не означало відмову пілсудчиків від реалізації своїх планів на сході. Концепція “прометеїзму” стала новим прочитанням федераційної ідеї, що вирізнялася фактом існування Радянського Союзу на східних кордонах II Речі Посполитої.

¹ *Charszkiewicz E.* Przebudowa Wschodu Europy. Materiały do polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego w latach 1893–1921 // *Niepodległość. Pismo poświęcone najnowszym dziejom Polski.* – Londyn, 1955. – Т. 5 (po wznowieniu). – S. 142.

² Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Rps. № 1522, mikr. 13286, k. 2 (Memoriał p. t. “Sytuacja polityczna na Bliskim i Środkim Wschodzie (styczeń – marzec 1920 r.)” [Autor w 1919 r. przebywał w Szwajcarii, brał udział w konferencji partii socjalistycznych w Bernie i Lucernie w 1919 r.]).

³ *Гудь Б., Голубко В.* Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. – Львів, 1997. – 65 с.; *Зарецька Т.* Юзеф Пілсудський і Україна. – К., 2007. – 288 с.; *Красівський О. Я.* Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. – К., 2008. – 544 с.

⁴ *Majkowski K.* Polska a kwestia ukraińska w latach 1918–1921 // *Polska i jej wschodni sąsiedzi.* – Т. 5. – Pod redakcją A. Andrusiewicza. – Rzeszów, 2004. – S. 64–74; *Nowak A.* Wizja polityczna Józefa Piłsudskiego // *Arkana. Kultura – Historia – Polityka. Dwumiesięcznik. Lipiec–październik.* – 2006. – № 70 – 71. – S. 109–121; *Pisuliński Jan.* Józef Piłsudski a Ukraina (1918–1922) // *Arkana. Kultura–Historia–Polityka. Dwumiesięcznik. Marzec–kwiecień.* – 2006. – № 68. – S. 101–128.

⁵ *Симонова Т. М.* Прометеїзм во внешней политике Польши. 1919–1924 // *Новая и новейшая история.* – 2002. – № 4. – С. 47–64.

⁶ *Piłsudski J.* Pisma zbiorowe. Uzupełnienia. – Red. A. Garlicki, R. Świątek. – Warszawa, 1992. – Т. I. – S. 129–130.

⁷ *Brzoza Cz.* Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918–1945) // *Wielka Historia Polski.* – Т. 5. – Kraków–Warszawa, 2003. – S. 30.

⁸ *Grygajtis K.* Sowiecka strategia geopolityczna w Europie a Polska. 1924–1943. – Warszawa, 2006. – S. 19–20.

⁹ *Pobóg-Malinowski W.* Leon Wasilewski // *Niepodległość.* – Т. XVI. – Warszawa, 1937. – S. 101.

¹⁰ *Piłsudski J.* Pisma Zbiorowe. – Warszawa. – Т. V. – S147.

¹¹ *Документы внешней политики СССР.* – М., 1958. – Т. II. – С. 61.

- ¹² *Grygajtis K.* Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX w. – Częstochowa, 2001. – S. 553.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. – Т. II. – Warszawa, 1961. – S. 320 (List M. Świętochowskiego w referacie dla Sztabu Generalnego z 31 lipca 1919 r.).
- ¹⁵ *Taraszkiewicz B.* Białoruskie postulaty polityczne // *Przymierze*. – 1920. – № 3. – 29 sierpnia. – S. 7.
- ¹⁶ *Mironowicz E.* Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego. – Białystok, 2007. – S. 27.
- ¹⁷ *Taraszkiewicz B.* Białoruskie postulaty polityczne (Dokończenie) // *Przymierze*. – 1920. – № 5. – 12 września. – S. 8.
- ¹⁸ *Mironowicz E.* Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego... S. 26.
- ¹⁹ *Mikulicz S.* Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1971. – S. 53.
- ²⁰ *Mazepa I.* Україна в огні і бурі революції. 1917–1920. – К., 2003. – С. 218.
- ²¹ *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). – К., 2001. – С. 9.
- ²² Там само. – С. 15.
- ²³ *Гудь Б., Голубко В.* Нелегка дорога до порозуміння... С. 23.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Військова конвенція поміж Польщею і Україною // *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції. 1917–1920. – К., 2003. – С. 546.
- ²⁶ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Oddział II Sztabu Głównego (Oddz. II Szt. Gł.). – I.303.4.5740. – К. 55 (Українці. Źródła finansowe rządu URL w 1920 r.).
- ²⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 424. – Арк. 60 (Перевод с польского. 1920, 11 мая. Главное командование польскими войсками. Из политического информационного сообщения № 10 от 10.V.1920 г.).
- ²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 423. – Арк. 50 (1920, maj 25. Polityczny komunikat informacyjny) (Копія).
- ²⁹ Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВОУ). – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 109. – Арк. 273 (Рапорт в.о. Голови НДМ УНР в Парижі М. Шумицького Міністру закордонних справ А. Ніковському про юридичне визнання Аргентиною незалежності України. 9 березня 1921 р.).
- ³⁰ CAW, Oddz. II Szt. Gł., I.303.4.5740. – К. 59 (Poselstwo Polskie w Waszingtonie. Załącznik do str. 11. 30.04.1920 r.).
- ³¹ *Wiszka E.* Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. – Toruń, 2005. – S. 23.
- ³² Приказ Председателя Революционного Военного Совета Республики по красным войскам, сражающимся против белогвардейской Польши, 14 августа 1920 г., № 233, гор. Москва // *Правда*. – 1920. – 15 августа. – № 180. – С. 1.
- ³³ Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN), mf. 68867, k. 55 (Рапорт начальника генерального штабу до Головного отамана від 15 серпня 1920 р.).
- ³⁴ *Szandruk P.* Geneza umowy kwietniowej z 1920 r. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – 21 kwietnia. – № 16–17. – S. 185.
- ³⁵ *Holówko T.* Skarb najwyższy // *Przymierze*. – 1921. – № 8. – 27 lutego. – S. 1
- ³⁶ “Przymierze” (слово в перекладі з польської означає “Союз” – *В. К.*)
- ³⁷ *Wakar W.* Przymierze // *Przymierze*. – 1920. – Nr. 1. – 15 sierpnia. – S. 1
- ³⁸ *Wakar W.* Ratowanie państwa // *Przymierze*. – 1920. – Nr. 3. – 29 sierpnia. – S. 2.
- ³⁹ *Bh. K. [Bohdan Kutylowski].* W imię idei // *Przymierze*. – 1920. – Nr. 4. – 5 września. – S. 2.
- ⁴⁰ Związek zbliżenia narodów odrodzonych.
- ⁴¹ *Werschler I.* Z dziejów obozu belwederskiego. Tadeusz Holówko. Życie i działalność. – Warszawa, 1984. – S. 119.
- ⁴² *Loek J.* Idea federacyjna Józefa Piłsudskiego // *Libertas*. Kwartalnik Społeczno-Polityczny. – Paryż, 1986. – Z. 6. – S. 60.
- ⁴³ *Kornat M.* W kręgu ruchu prometejskiego. Związek zbliżenia narodów odrodzonych (1921–1923) i Instytut Wschodni w Warszawie (1925–1939) // *Politeja*. Pismo wydziału studiów międzynarodowych i politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Kraków, 2004. – № 2. – S. 358.

Volodymyr Komar. POLAND'S EASTERN POLICY: FROM FEDERALISM TO PROMETHEISM (1918–1921)

The article explores the Eastern policies of the revived Polish state, as well as the activities of the Polish military and civil administration on the occupied territories and analyzes Polish-Ukrainian relations.

Key words: *federation concept, Eastern Galicia, the Treaty of Warsaw, Prometheism.*